

KEMAL TAHİR, TÜRK SOSYOLOJİSİ VE DOĞU-BATI ÇATIŞMASI*

Baykan SEZER*

ÖZET: Kemal Tahir, çalışmaları sırasında sürekli not almış olduğu gibi bu notları saklamıştır. Kemal Tahir'in notları birçok bakımdan ilgi çekici olmaktadır. Kemal Tahir'in notları önce bize hiçbir işin, hiçbir başarının esin ya da rastlantı sonucu olmadığını, bir çaba, emek, çalışma ürünü olduğunu göstermektedir. Kemal Tahir'in romanlar ve başarısının gerisinde ne denli büyük bir çabanın bulunduğu notlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Kemal Tahir'in çalışmaları ve bu arada notları da Türk toplumunun zenginliğidir. Notların bugünkü yayını öncelikle bu zenginliğin gerçek sahibine, Türk toplumuna ulaştırılması amacını gütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Türk Sosyolojisi, Doğu-Batı Çatışması.

Kemal Tahir, Turkish Sociology, and the East-West Conflict

ABSTRACT Kemal Tahir consistently took notes during his studies, preserving them for posterity. In many aspects, Kemal Tahir's notes are intriguing, serving to demonstrate that nothing comes about in life or accomplishment purely through inspiration or chance. Within this context, his notes reveal that success is a result of effort, dedication, and labor. Kemal Tahir's notes unveil the significant effort that lies behind his novels and achievements, highlighting the profound diligence involved. The works of Kemal Tahir, including his notes, constitute a richness for Turkish society. The current publication of these notes primarily aims to deliver this richness to its rightful owner, the Turkish society.

Keywords: Kemal Tahir, Turkish Sociology, the East-West Conflict.

* Baykan Sezer'in Kemal Tahir'in Notlarının yayınlanması üzerine verdiği röportaj metnidir.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Merhum Öğretim Üyesi.

• **Bağlam Yayınları** içinde sayın Cengiz Yazoğlu ile birlikte Kemal Tahir'in tamamı otuz cilde varacak olan notlarını yayımlıyorsunuz. Ülkemizde bir yazarın ele geçen bütün notlarının yayımı sanırım ilk kez gerçekleşiyor?

Notların yayına hazırlanması gerçekten büyük emek ve özveri isteyen bir çabadır. Bu çabayı Sn. Cengiz Yazoğlu tek başına üstlenmiş bulunmaktadır. Önsözleri Sn. Yazoğlu ile birlikte hazırlıyoruz. Buna karşılık kitapların hazırlanışında benim bir katkı bulunmamaktadır. Sn. Cengiz Yazoğlu benim çok yakın dostumdur. Kemal Tahir düşüncesini değerlendiriş biçimlerimizin yakınlığı dolayısıyla önsözleri birlikte hazırlamamızı istedi. Öneriyi sevinerek kabul ettim. Sn. Yazoğlu ile Kemal Tahir'i değerlendiriş ve Türk toplum tarihini yorumlayış biçimlerimizin yakınlığı bu kararında etkili oldu. Önsözlerin hazırlanışında işbirliğimiz, ayrıca Sn. Yazoğlu'nun Notları yayınlama çabasına açık onay ve desteğimi belirtebilmeme de izin verdi. Konunun bir kez daha aydınlığa kavuşmasını Sn. Yazoğlu'nun çabasına duyduğum saygı dolayısıyla istedim.

Kemal Tahir'in notları birçok bakımdan ilgi çekici olmaktadır. Kemal Tahir'in notları önce bize hiçbir işin, hiçbir başarının esin ya da rastlantı sonucu olmadığını, bir çaba, emek, çalışma ürünü olduğunu göstermektedir. Kemal Tahir'in romanlar ve başarısının gerisinde ne denli büyük bir çabanın bulunduğu notlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bir sanatçının kendi sanatını bir meslek olarak kabul etmesi, bunun gerektirdiği bir çaba içinde olması gerekir. Sanat, toplumda çalışmama ayrıcalığı kazandırır ayrı bir meziyet sayılmamalıdır.

Aksine sanatçı, eğer gerçekten bu sığa sahipse, toplum önünde daha da büyük bir sorumluluk yüklenmiş demektir. Kemal Tahir kendi sanatçı kişiliğinin sorumluluğunu taşıyan bir büyük romancıydı. Yaşamının her anında bunun bilincinde olmuştur.

Bir romancının bütün romanlarının yayınlanması girişimi yurdumuzda ilk kez gerçekleşmektedir. Ama bu tür bir çaba içinde olmuş çok az sanatçımız var. Taslak hazırlamadan, müsvedde yapmadan çalışıldı demek istemiyorum. Ama mesleğinin bir parçası sayıp bu ön-çalışmaları koruyup saklayan sanatçımız olmadı ki Kemal Tahir'in notlarının yayınlanmasından önce bu tür bir girişime tanık olunmadı. Kemal Tahir, çalışmaları sırasında sürekli not almış olduğu gibi bu notları saklamıştır. Kemal Tahir, bir yere varılınca bu varılan yerin bir emek ürünü olduğunun bilincindedir. O yere sahip çıkılabilmesi, varılan yerin korunabilmesi ön-çalışmanın sürekli yinelenmesini gerektirir. Notları çalışma tamamlanınca yırtıp atılacak saymamıştır. Böyle saymak, elde edilebilecek başarıyı artık emek harcamadan yinelemek isteğinin bir belirtisinden başka bir şey değildir. Bugün Kemal Tahir'in dur-durak bilmez çalışkanlığı ve ön-çalışmalarına duyduğu saygının sonucudur.

Kemal Tahir, büyük bir çabanın içindeydi. Türkiye'de kişiler önem ve ağırlıklarını belli takım içinde olmakla kazanmak alışkanlığına sahiptir. Başvuru kaynaklarını, düşüncelerini temellendirmelerini takıma bağlılıkla sağlamaktadırlar. Takım dayanışma ve anlayışının getirdiği bu kolaylık yanında aynı takım dayanışmasının sorunları anlamakta yetersizliğinden, öteye bu çabada belli sınırlama ve engeller getirdiği anlaşıldığı zaman takım kalıplarını kullanıp, takıma göndermeler yapmak yerine sorunları anlamak için kişinin kendi çalışmasına, çabasına dayanmaktan başka çıkar yolu kalmamaktadır. Kemal Tahir de, kendi çalışma ve araştırmalarına dayanmak zorunda kalmıştır. Ve yine aynı deneye bağlı olarak Kemal Tahir'de sık rastlanan yeterli çalışmaların yokluğundan, bir romancı olarak sosyologların, tarihçilerin yapmaları gereken araştırmaları da yüklenmek zorunda kaldığından yakınmalarına tanık olunmaktadır. Bir düşün adamı kimliği ile de Kemal Tahir'in notlarının büyük önemi vardır.

• *Yayıncılık açısından fevkalade önemli bulunan bu ilk tecrübe, bazı çevrelerde özellikle notlardaki tekrarlar yüzünden tenkide uğradı. Bu konuda ne diyorsunuz?*

Bilindiği gibi Kemal Tahir, Türk tarihi ve Türk toplumu ile ilgili çok ilgi çekici şeyler söylemiştir. Öncelikle sorunlarımızı anlamamızda, bu sorunlarla ilgili çözüm üretebilmemizde bildiklerimiz ve öğrendiklerimizin yetersizliğini öne sünmüştür. Ve Kemal Tahir, bu görüşe eldeki bilgilerin çeşitli biçimde sınanması, bu sınama sonucu karşılaşılan yetersizlikler önünde kendi giriştiği çaba sonunda varmıştır. Notlar bu çabanın ürünüdür. Daha da doğrusu bu çabanın kendisinden başka bir şey değildir. Ben, Kemal Tahir'in görüşlerini, romanlarını tüm boyutlarıyla ancak bu notların bütünlüğü içinde kavrayabileceğimize inanıyorum. Yine başka türlü söylememiz gerekirse Kemal Tahir'in olayları ele alışını, kendi arayışı içinde olayları sorgulamasını bu notlarda izleyebilmek olanağı bulmaktayız.

Kemal Tahir bizi çoğu konuda uyarmış, çoğu konuya ilgimizi çekmiştir. Ama ölümünde çalışmalarını henüz sonuçlandırmamış bulunuyordu. Bu yüzden Kemal Tahir'in çalışmalarının sonuçlarının yayınlanması olanağı bulunmamaktadır. Bu nedenle sık sık belirttik. Kemal Tahir'in notlarını bir öğüt kitabı saymamak gerekir. Biz notların yayınına önemli buluyoruz. Notlar yaygın açıklamaların ve aldatmacaların yetersizliklerini ortaya koyan soruları gündeme getirdiği için, yine belli açıklamaları yetersiz kılan tarihimizin ve toplumumuzun temel özelliklerini gün ışığına çıkardığı için önemlidir. Notlar, tarihimizin ve toplumumuzun bu özelliklerini aynı zamanda geniş kapsamlı açıklamalara ulaşabilmemiz fırsatını bize kazandırdığını göstermesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Biz notların yayınlanmasına, notlar bizi zahmet ve çabadan kurtaracağı için değil ama üzerinde çalışıldığı takdirde bize çok önemli ve onurlu bir yere ulaştırabileceği, çok geniş kapsamlı açıklamalara izin vereceği için önem veriyoruz. Notlar, üzerinde çalışmamızı gerektirmektedir. Ve ancak bu durumda bize yararlı olacaktır. Notların her biri bu çalışmanın malzemesi, desteğidir. Bu malzemenin biçimlendirilmesi, yapılacak çalışmaları yönlendirmek olur. Buna da kimsenin hakkı olmadığını düşünüyorum. Belli seçmeler önermek, ayıklamalar yapmak bugün de halen süren, sürmesi gereken bir araştırmayı belli bir anında dondurmaktan başka bir anlam taşımaz.

Sn. Halit Refiğ'in Kemal Tahir'le, yakın çevresi ile ilgili bir gözlemi bulunmaktadır. Bu gözleme katılmamak elde değildir. Sn. Refiğ, Kemal Tahir'in çevresinde başka koşullarda yan yana gelmeyecek kişilerin buluştuğunu söylemektedir. Bugün de kendilerini Kemal Tahir düşüncesinin devamlıları sayanlar için aynı şeyi söyleyebiliriz. Daha Kemal Tahir'in kimliği, görüşleri konusunda ortak bir oy elde etmek olanağı bulunmamaktadır. Bu durumda kim, nasıl yapacak seçmeleri ve dolayısıyla belli atlamaları? Ben kendi adıma böyle bir durumu kabul etmiyorum. Kemal Tahir aynı anda bir romancıdır da. Ben notlarla öncelikle Kemal Tahir'in çeşitli konularda görüşlerini daha yakından tanıyabilmek, gerekli araştırma ve kurcalamaları yapmak amacıyla ilgileniyorum. Ama edebiyat tarihçileri için de notların halen sürmekte olan baskısı bulunmaz bir kaynaktır. Onların da tekrarlara engel oluyoruz diye belli bir ayıklama ve seçmeye razı olacaklarını, seçim hakkını kendileri yerine başka birisine bırakacaklarını hiç sanmıyorum.

Kemal Tahir, XX. yüzyılda Batı ideolojisinin bütün elinde tuttuğu olanaklara karşın hazır açıklama ve aldatmacaları önünde Anadolu Türk insanının oyuna gelmeyeşinin, olaylar karşısında kendi sözüne sahip çıkmak isteşinin onurlu bir örneğini oluşturmaktadır. Başka deyişle Kemal Tahir, tüm toplumumuzun malıdır. Kemal Tahir'in çalışmaları ve bu arada notları da Türk toplumunun zenginliğidir. Bu zenginliği Kemal Tahir'in yakın çevresinin tekeline bırakmaya hakkımız yoktur. Notların bugünkü yayını öncelikle bu zenginliğin gerçek sahibine, Türk toplumuna ulaştırılması amacını gütmektedir. Bu notlar topluma ulaşınca,

toplumun her üyesi bu zenginliğin sahibi olarak notlardan aklımızın elverdiği yararlanacaktır. O zaman seçme yapma hakkımız da doğacaktır. Notların bugünkü biçimiyle yayınlanmasından sonra herkesin bir Kemal Tahir notları seçmesi olacak. Herhalde Sn. Cengiz Yazoğlu da böyle bir seçme düşünmekte ve üzerinde çalışmaktadır.

• *Kemal Tahir için “XX. yüzyılda yetişmiş en büyük romancılardan biridir” diyorsunuz. Yazarın hangi özellikleri sizi böylesine bir hükme vardırıyor?*

Ben daha önce de belirttim. Edebiyat tarihçisi, edebiyat konusunda uzman bir kişi değilim. Bu nedenle benim Kemal Tahir’in romancılığı konusunda düşüncelerimin ne ağırlığı olur, kimi ilgilendirir, bilemiyorum. Kendimi edebiyat tarihi ya da roman konusunda uzman saymıyorum. Ama bu konuda bir roman okuru olarak yargıda bulunmak hakkında vazgeçmeye de istekli değilim. Bu konularda uzmanların tekelinin ya da ayrıcalıklarının olduğunu da hiç sanmıyorum. Kemal Tahir’in romancılığı ile ilgili yargım belki kişisel bir yargıdır. Ama onun XX. yüzyılın en önemli romancılarından birisi olduğunu da rastgele söylemiş değilim. Benim Kemal Tahir ile yakınlığının, kendisiyle tanışmış olmamın temelinde romancılığına duyduğum büyük hayranlık vardır. Ayrıca olayları sorgulayış biçiminin çok geniş bir düşünce alanı kazandırdığını görmüş olmam Kemal Tahir’e olan ilgime bugünkü biçimini kazandırdı. Bu ilgi bugün de sürmektedir. Görüşlerimde kendimi Kemal Tahir düşüncesine çok şey borçlu saymaktayım.

Sanat, insanoğlunun en onurlu uğraşlarından birisidir. Sanatın bu önemi ve tarih içindeki ağırlığı toplum ve tarih dışında ayrı bir âlem oluşturmasından, toplum ve tarih yasalarından bağımsız kendi başına yasa ve değerlerin ürünü olmasından kaynaklanmamaktadır. Elbet sanatın kendisine özgü özellikleri bulunmaktadır ama bunlar toplum ve tarih yasalarına bağlı kazanılmış özelliklerdir. Sanat, bir yerde tarihin her döneminde toplumsal ilişkilerin getirdiği sınırlamaları aşma çabasının kazandığı biçimlerden birisidir ve bu açıdan sanat insanın en yüce uğraşlarından birisi sayılmaktadır. Yine aynı nedenle sanat, yaratıcılık düzeyinde bütün bireyselliğine karşın anlamını ancak toplumsalda bulmaktadır. Anlamını da toplum ilişkilerinde, kendi dayattığı biçim içinde de olsa, kazanmaktadır.

İnsanoğlu yeryüzündeki serüveninde daha yaşamının başlangıcında, tarih öncesi ilk günlerden bu yana çok çeşitli ve karmaşık ilişkiler içine girmiştir. Bu ilişkilerin bazı özellikleri bulunmaktadır. İnsanoğlu bu ilişkileri tüm yönleriyle kavrayacak, denetleyebilecek bir konumdan uzak kalmıştır. Yararına da olsa kendi dışında öğelerin varlığı, insanoğlunun bu ilişkileri tümüyle kavrayabilmesini, denetleyebilmesini engellemiştir. Bu ilişkilerin bir başka önemli özelliği de, insanın bu ilişkilerle tam bir uyum sağlayamamış olmasıdır. Bu nedenle insanoğlu tarih boyunca bu ilişkileri sürekli aşma, yeniden düzenleme çabası içinde olmuştur. Ama ilişkilerin tüm öğelerine egemen olunamaması nedeniyle ilişkilerin açıklanması olanaksızlığı ile karşılaşmıştır (oysa bu, ilişkilerin aşılması ve yeniden düzenlenebilmesi için gereklidir). Bütün öğelere egemen olunabileceği, ilişkilerin açıklanabileceği inancıyla ancak XIX. yüzyılda ve Batı’da bir yanda sosyoloji bilimi ve öte yanda bilimsel sosyalizm ortaya çıkmıştır.

Yaşamımıza egemen olan toplumsal ve tarihî ilişkileri açıklamada belli olanaksızlıklar söz konusudur ama insanoğlu hiçbir biçimde bu olanaksızlıkları aşmak, kendi yazgısına egemen olmak çabasından vazgeçmemiştir. Bu çabası içinde insanın kendi sınırlılıklarını, karşılaştığı olanaksızlıkları aşma yolunda sanatın ayrı bir yeri olmuştur. Kemal Tahir, XX. yüzyılın en önemli romancılarından birisidir. XX. yüzyılda ulaştığımız düzeyde toplumumuzu, tarihimizi anlamamızda karşılaştığımız güçlükleri aşmamızda bize yol göstermiş, tarihte temel çelişkiyi, Doğu-Batı çatışmasını kavramamıza izin vermiştir. Yine kanımca bir dünya

imparatorluğunun vârisi olarak bunun bir Türk romancısı tarafından başarılmış olması da, salt bir rastlantı sonucu değildir.

• *Kemal Tahir'in çalışmaları sonuçlanmamıştı, pek çok roman taslak hâlinde kaldı. Elde bulunan notlar toplamına bakarak bu çalışmaların seyri ve nihai hedefi hakkında bir şey söylenebilir mi?*

Bir konuyu unutmamamız gerekir. Sorunları bir kezde tüm kezler için açıklamak olanağı yoktur. Ayrıca bizden sonraki kuşaklara soru sormayı, kendi açıklamalarını aramayı yasaklamak onaylanır, benimsenir bir tutum da değildir. Yine bu yüzden çoğu anlı, şanlı düşünür, günümüzde aşımış, müzelerde geçmiş uygarlıklardan kalmış parçalar benzeri bir nitelik kazanmış ve benzer bir ilgi konusu olmuşlardır.

Kemal Tahir'in sorgulaması, çalışması sürmekte idi. Bunu notlarında görmek, izleyebilmek olasıdır. Bu nedenle de notlarının eksiksiz basılması zorunluğu vardır. Çalışmalarına belli bir bütünlük sağlanması bizim tarafımızdan emek ve çaba gerektirmektedir. Bu durum, alışlagelmiş pasif okuma alışkanlığımıza pek uymamaktadır. Notların tekrarları da içeren eksiksiz baskısı belki bu nedenle tepki konusu oldu. Ama Kemal Tahir'de belli bir çaba gösterildiği zaman ne denli mükemmel olursa olsun bir düşünce kalıbı yerine yaşayan, sorgulayan bir düşüncenin zenginliğine ulaşılmaktadır. Türk toplumu sorgulamayı sürdürür, kendi kaderinde söz sahibi olma konusunda kararlı olursa Kemal Tahir'in başlattığı düşünce canlılığını, zenginleşmesini sürdürerek koruyabilecektir.

Kemal Tahir'in çalışmayı, sorgulamayı bırakacağını, son noktayı koyacağını sanmıyorum. Ömrü izin verdiği sürece araştırmalarını, çalışmalarını sürdürecekti. Öyle de olmuştur. Bu nedenle Kemal Tahir'in çalışmalarının son biçimi üzerinde görüş bildirmenin olanağı yoktur. Önünde belli bir süre daha bulunsaydı çoğu söylediklerini daha bir başka temellendirme ve dile getirme fırsatını kuşkusuz elde edebilirdi. Çalışmalarını belli bir süre daha sürdürebilmiş olsaydı romancı ve düşünür kişiliğinin daha bir yakınlaşıp, bütünleşeceğini söyleyebilirim. Belki yepyeni bir roman biçiminin başlatıcısı olacaktı. Çalışmaları sürmekteydi ama temel çelişkiyi, Doğu-Batı çatışmasını gün ışığına çıkarmıştı. Bugün çalışmaları Kemal Tahir'in bıraktığı yerden sürdürmek olanağı vardır. Tamamlanmamış olması belki bir eksiklik ama bu durum Kemal Tahir düşüncesine günümüzde büyük bir canlılık kazandırmaktadır.

• *Tarihsiz bir Batı toplumu modelinden başka bir şey olmayan "soyut toplum" üzerinde geliştirilerek dünyada egemen olan sosyoloji Doğu toplumlarına kendi sorunlarını anlamada yardımcı olmuyor. Öyleyse çözümü nedir?*

Sosyolojinin bir Batı bilimi olduğu bilinmektedir. Sosyolojinin bu özelliği çoğu kez belirtildi. Konu üzerinde ilk kez benim ya da yalnızca bizim durduğumuzu sanmıyorum. Batılılarca ve bizden önce de bu durum kabul edilmekte idi. Sosyoloji belli koşulların ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Aynı koşullar yalnızca sosyolojinin doğmasına yol açmakla kalmamış, başka görüş ve varsayımların da gelişmesine izin vermiştir. Aynı koşulların ürünü olmaları nedeniyle sosyoloji bu görüşlerle birlikte benimsenmeye başlamış ve sosyoloji doğal bir biçimde bu varsayımları içinde taşımış, bu varsayımlar üzerine kurulmuştur. Sosyolojinin Türkiye'ye girişi dönemi de belli özellikler taşımaktadır. Bu özellikler de sosyolojinin Türkiye'deki serüvenini çok yakından kayıtlamıştır.

Batı XIX. yüzyılda yeryüzünde çok önemli olanaklar elde etmesine, kendi dünya egemenliğini kurmuş bulunmasına karşın kendi içinde çok büyük sorunlarla karşı karşıya gelmiş, yeryüzünde elde etmiş olduğu üstünlüğü tehlikeye atacak bir bölünme ve kutuplaşma içine girmiştir. Bu durumda Batı, elde etmiş olduğu üstünlüğü tartışma konusu yapmadan ve

bu üstünlüklerden yararlanarak sorunlarını anlama ve aşabilme çabası içine girmiştir. Sosyoloji bu çabanın ürünüdür.

Batı'nın tasası kendi sorunları olmuştur. Kendi iç çelişki ve çekişmeleri sorunlarının ve kaygılarının kaynağı olması nedeniyle Batı konuyu kendisiyle sınırlandırma yoluna gitmiştir. Bunun için de çalışmalarında sosyoloji toplumu birim olarak kabul etmiştir. Batı'nın kendi tasalarıyla belirlenmiş, sorunlarıyla sınırlandırılmış bir birim olarak sosyolojide karşımıza soyut ve mutlak bir topluluk kavramı çıkmaktadır. Bu kavram aynı anda belli bir geleneğin ve düşünce mirasının da ürünüdür. Ayrıntılara girmeden konuyu belirtmekle yetinelim. Batı, uygarlıkların oluşumunda rol almaması nedeniyle kendi deneylerinde sağlayamadığı bilgiyi soyut düzeyde, akıl düzeyinde yakalamak isteğinde olmuştur. Bu yüzden de sorunun söz konusu biçimde ortaya konulmuş olması sosyolojide yadırganmamıştır.

Batı ayrıca XIX. yüzyılda elde etmiş olduğu egemenlikle kendisini dünya ile, kendi tarihini dünya tarihi ile özdeşleştirmeye başlamıştır. Dünyanın kaderini artık Batı'nın belirlediği inancı yaygınlaşmıştır. Gerçekten de çeşitli Afrika ülkeleri Batı istek ve siyasetine göre yeni bir biçim kazanmakta, yine Amerika kıtasının kaderi Batı tarafından değiştirilmiş bulunmaktadır. Dünya ile özdeşleşme çabası içinde Batı ayrıca kendi sorunlarını çözmekle dünyanın sorunları da çözüme kavuşacağı savını öne sürmeye başlamıştır.

- *Bizdeki yansımalarına bakarsak...*

Biz de, toplum olarak bu dönemde kendi sorunlarımızı çözebilmek için Batı'ya yönelmiş bulunuyorduk. Batı'nın tüm toplumlarının sorunlarını çözmek gücü ve isteğine sahip bulunduğuna inandık. En azından Batı seçimini doğrulayabilmek için bize böyle söylendi. Batı'yı örnek alarak ya da Batı ile işbirliği içine girilerek sorunlarımızın üstesinden geleceğimiz savunuldu. Fakat sonuç beklenenden farklı olmuştur. Batı ve bu arada Batı Sosyolojisi sorunları sınırlı bir biçimde kendi açısı ve çıkarlarından ele almaktadır. Batı'yı bu yönde suçlayamayız. Batı kendi tasası, kendi çıkarları ile sınırlı kalmıştır. Bu durumda Batı'yı suçlamak, çözüm ve açıklamaları zahmetsiz Batı'dan beklemenin bir başka yoludur.

Sosyoloji Batı'da ortaya çıkmış bir bilim dalıdır ama sosyolojiyi toplumların kendileri konusunda bilinçlenmesi, sorunlarına bir çözüm aramak çabası sayarsak sosyolojiyi toptan mahkûm etmek olanağı yoktur. Biz de kendi çıkarlarımızı doğrultusunda kendi sosyolojimizi geliştirmek zorundayız. Ve bu iş bize düşmektedir. Sorun sahibi olan biziz. Sorunlarımızın çözümünü bizim yerimize başkalarının çözmesini bekleyemeyiz. Sorunlarımız konusunda ve sorunlarımızın çözümünde söz sahibi olmak istiyorsak kendi çabamızla bu çözüme ulaşmak zorundayız.

- *Bir yerde "Biz kendi sorunlarımızı tüm tarihi ve toplumlar arası ilişkileri kapsayacak Doğu-Batı münasebetlerine başvurarak açıklamak durumunda ve zorundayız. Dolayısıyla kendimizi açıklarken Batı'ya açıklama getirme görevi bize düşmektedir" diyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?*

Günümüzde konumumuz Batı'dan önemli farklılıklar taşımaktadır. Sorunlarımızı Batı ile benzer biçimde ele almamız olanağı bulunmamaktadır. Kaçınılmaz biçimde sorunlarımızı farklı ele almak durumundayız. Sorunları bu farklı ele alışımızda, buna neden olan Batı yanlışlarına bizim de düşmememiz gerekir. Aksi durumda farklı ele alışta hiçbir gerekçe bulunmayacaktır. Batı, bugün belli olanakları elinde tutmakta, belli üstünlükler taşımaktadır.

Batı, belli çıkar ve tasalar açısından konuya yaklaşmakta herhangi bir sakınca görmemekte, kendisini böylece sınırlanmış saymamaktadır. Ayrıca hemen belirtelim, Batı'nın dünya ve

tarih içindeki konumu da bu sınırlılığı aşmasına izin vermemektedir. Batı, bir yerde de kaçınılmaz biçimde bu sınırlılığı benimsemek zorunda kalmıştır. Biz Batı'dan farklı bir toplumuz. Ve Batı'nın çıkarlarını paylaşmadığımız sürece Batı sınırlılığını paylaşmamız, Batı açıklamalarıyla yetinmemiz için bir neden yoktur.

Biz farklı toplumuz. Ama Batı'da son çizgide aynı şeyi bize anımsatmaktadır. Tarihte ve geleceğin oluşturulmasında hiçbir rolümüzün olmayacağını belirtmekten geri kalmamaktadır. Doğu despotizminden az gelişmiş ülkeler kuramına dek Batı'da oluşturulmuş bir dizi kuram bizim Batı toplumlarıyla olan farklılığımızı vurgulamaktadır. Farklılık, kimliğimiz ve kişiliğimizin belirlenmesi amacıyla gündeme getirilmektedir. Batı'nın eşi olmadığımız, bir tutulmayacağımız bizlere öğütlenmektedir.

Batı ile olan farklılığımız belli sonuçlar çıkarılmasına izin vermektedir. Ya farklıyız ve Batı'dan ayrı bir dünya oluşturmaktayız. Böylece yabancıların işlerimize karışmasına gerek bulunmadığı gibi yine Batı'dan alınacak bir akıl da olmayacaktır. Ama yine bu durum bizim Batı'da ve dünyada olup bitenlerin, gelişmelerin dışında kalmamıza, tarih dışına düşmemize yol açacaktır. Ya da Batı ile olan farklılığımız temelde ve özde bulunmamaktadır. Bir farklılık varsa bu, belli sorun ve açmazlarımızdan kaynaklanmaktadır. Bu durumda Batı'nın bizim kaderimiz olduğunu kabul etmek zorundayız. Yine Batı ile olan ilişkimiz Batı'nın önderliği ve öncülüğü nedeniyle. Batı deneyinden yararlanmamız ve Batı'nın bize yol göstermesi, kılavuzluk etmesi biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Belki böylece tarihe katılmış olmaktadır ama bu olanağı ancak Batı'yı izleyerek elde edebileceğiz. Ve tarih ve toplumlar arası ilişkilere bu katılmada Batı'nın öncülüğü ve önderliği nedeniyle gelişmeler, bu arda kendi gelişmemiz konusunda söz sahibi olamayacağız. Her iki durumun sakıncalarını engellemek, tuzağa düşmemek ve Batı sınırlılığı içinde kalmamak zorundayız. Bizim Batı'ya oranla bir üstünlüğümüz bulunmaktadır. Kurulu ilişkilerde ve dengede hiçbir sömürü çıkarımız yoktur. Yine tarihte toplum olarak çok onurlu bir yerde bulunmamız bizim Batı sınırlılığını aşmamıza olanak tanımaktadır.

Biz tarihin birliğini ve bu birlik içinde ayrı kimliğimiz bulunduğunu savunmak zorundayız. Ve ayrı sözümler olduğunu kanıtlamak zorundayız. Yoksa farklılığımızın hiçbir önem ve ağırlığı kalmayacaktır. Bu nedenle hem tarihin bütünlüğünü sağlayan, hem bu bütünlüğe bizi de katan ve bizi farklı bir kimlik ve söz sahibi yapan Doğu-Batı çatışmasını çalışmalarımızda temel olarak ele alıyoruz. Bu kuramsal çerçevenin geçerliliği ancak bize Batı'yı açıklamakta yardımcı olursa kanıtlanabilecek ve böylece Batı açıklamalarının sınırlılığını da aşabileceğiz.

• *Vurgu yaptığımız konulardan biri "yerli sosyoloji". Neyi kastediyorsunuz? Türkiye için yerli sosyolojinin şartları hazırlanabilir mi? Nedir bu şartlar?*

Biz yerli bir sosyolojiden söz ediyoruz. Yerli bir sosyolojinin önemini her zaman belirtmeye çalıştık. Ancak bu konuda belli yanlış anlamaları da engellemek istiyoruz. Batı sosyolojisiyle belli bir işbölümüne girip (elbet bu işbölümü içinde bir işbirliği de söz konusu olacaktır) Batı toplumlarını incelemeyi Batı sosyolojisine bırakıp kendimizi de Türk toplumu uzmanı saymak peşinde değiliz. Konunun uzmanı olarak Türk toplumu ile ilgili dünya sosyolojisi karşısında turist rehberliği benzeri bir görev üstlenmek amacımız bulunmamaktadır. Bu tür benzeri bir uzmanlık ayırımı Batı da önermekte, kendi dışı toplumlarda ayrı insanlar olduğunu, ayrı yasaların geçerli olduğunu savunmaktadır. Bu toplumların incelenmesi de sosyolojinin konusu dışına itilmiş, söz konusu toplumlar için sosyal antropoloji bilimi icat edilmiştir. Bugün Türkiye'de de sosyal antropoloji yapmaya koşulan insanlarımız bulunmaktadır. O açıdan pek iş düşmemektedir. Bize söz düşmez ya, yine de belirtelim. Bizim hiçbir biçimde

Anadolu köyünde çeşmenin toplumsal işlevleri konusunda ders ya da konferans verme tekeline alacağız diye dünya tarihi konusunda söz söylemek, Batı ile ilgili yargıda bulunmak hakkımızdan vazgeçmek isteğimiz bulunmamaktadır.

Türkiye herhangi bir Batı-dışı ülke, Batı'nın yayılcılığı sırasında tarihe ve toplumlar arası ilişkilere katılmış bir ülke değildir. Bir dünya imparatorluğu, üç çağda varlığını sürdürmüş bir imparatorluğun sahibi olmuş bir toplumuz. Toplum olarak tarihte, toplumlar arası ilişkilerde önemli görevler üstlendik, bu görevlerde önemli başarılar kazandık. Bu nedenle Türkiye sorunları, bu sorunları aşmakta başvuracağımız olanaklar günümüzle ve ülkemizle sınırlı bir çerçevede anlaşılabilir. Biz yerli sosyolojiden söz ederken hiçbir biçimde taşracılık anlayışını savunmak istemiyoruz.

Biz yerli sosyolojinin zorunluluğunu öncelikle Batı sosyolojisinin getirdiği açıklamaların geçersizliği ve bizim sorunlarımızı anlamamızda yetersizliği nedeniyle savunuyoruz. Batı öğretileri sorunlarımızın anlaşılmasında öncelikle toplumumuzun çıkarlarının Batı çıkarları ile kesişmemesi nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Biz yerli sosyolojiden söz ederken görüş alanını, kendisini sınırlandırmış bir sosyoloji değil sorunları kendi çıkarlarımız, kendi tarihimiz açısından değerlendiren bir sosyolojiyi anlıyoruz. Biz kimliğimizi ve tarih içinde yerimizi Batı ile boğuşmalarımız sırasında kazandık. Kiminle boğuştuğumuzu, niçin boğuştuğumuzu bilmeden kendimizi tanımlamamız, sorunlarımızı anlamamız olanağı yoktur. Biz bir yerde bunun için Batı'ya da açıklamak bize düşüyor diyoruz. Ayrıca hemen belirtelim, bizi doğru açıklamayan Batı sosyolojisi gerçekte hiçbir şeyi, bu arada Batı'nın kendisini de açıklamaktan uzaktır.

• *Sizinle yapılmış bir konuşmada "Türkiye'de Devlet Batı seçimini yapmıştır. Bu konuda herhangi bir tereddüt yoktur. Ancak bu siyasetini, halkı siyasetten uzak tutma geleneğine bağlı kalarak toplumla paylaşmayı düşünmemiş, buna gerek duymamıştır" diyorsunuz. İki bin yılına yaklaşırken bu siyasi gelenek hâlâ sürüyor mu?*

Konunun tartışılmasına Türkiye'de Batıcılışmanın koşulları üzerinde kısaca da olsa durarak başlamak yarar görüyorum. Türkiye'de Batıcılışma girişimleri hiçbir biçimde toplumumuzun açmazları ve sorunları nedeniyle başlamış değildir. Ya da Türkiye'de Batıcılışma akımı, toplumda yeni oluşan güçlerin öncülüğünde, bu güçlerin sürüklemesi ile girilmiş bir gelişme olmaktan çok uzaktır. Akımın başlangıcında Devlet'in kendi siyasetini yürütmede karşılaştığı güçlükler bulunmaktadır. Devlet bu güçlükler önünde yeni bir siyaset yürütülebilmesi olanağı arayışına girmiş ve bu olanağın bulunduğu inancıyla Batıcılışma girişimini başlatmıştır. Bu olay, hiçbir biçimde toplum içinde yeni gelişmeler ve yeni oluşumlara dayalı yeni bir siyaset arayışı olmamıştır. Toplumlar arası ilişkilerde ortaya çıkan yeni koşulların Devletçe değerlendirilmek istenmesi, Türkiye'de Batıcılışma çabalarına yol açmıştır.

Bu yeni koşulların değerlendirilmesinde bizim Doğu ile olan ilişkilerimiz önemli bir koz oluşturmuştur. Bu nedenle bizim devlet olarak Batı'ya yönelirken Doğu ile olan ilişkilerimizin korunmasına da büyük özen gösterilmiştir. Ayrıca genelde Doğu'da görülen Devlet-toplum, yönetim-üretim ikiliği Devlet'in Batı'ya yönelirken Doğu ile ilişkilerini bütün bütüne koparmamasına, toplumun Doğulu nitelik ve özelliğini koruyabilmesine izin vermiştir. Batıcılışma öncelikle Devlet siyaseti düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle de Türkiye'de yenileşme toplumda öncü sınıfların önderliğinde değil Devlet katında olmuş ve ayrıca Devlet siyasetinin yürütülmesinde gerekli olan alan ve araçlarla sınırlı kalmıştır. Toplum bu gelişmenin dışında tutulduğu gibi bu yeni siyasi seçimde Devlet'in korunması dışında (bu arada yedi yüz yıllık koca imparatorluğun elden gittiği görülecektir) herhangi bir yararı

olmayacağını, kendisi soyguna sıvanmadığına, sıvanamayacağına göre değişimin ülkede Batı soygununa elverişli koşulları oluşturmaktan başka anlam taşımadığını çok iyi sezinlemiştir.

- *Bu çizgide Cumhuriyet’le birlikte değişen şeyler oldu mu?*

Cumhuriyet sonrasında Batı ile işbirliğimizde Batı’yı örnek alma ve Batı örneğinde bir toplum oluşturma (başka anlamda kendi çözümünü aramaktan vazgeçmek) görevi yüklenilince sınırlı olarak topluma yeni bir yön kazandıran belli kurum değişikliklerine de tanık olunmuştur. Batı isteği, amacı elbet bizim geleneksel siyasete dönüşümü engellemektir. Bu isteğe bağlı olarak bizim toplumda yenileşme olarak bellediğimiz Osmanlı geleneksel siyasetinin toplumsal dayanaklarının yıkılmasından öteye de bir anlam taşımamıştır. Yine yeni gelişmeler sonucu Batı yanlısı siyasetin faturasını Batı’nın tek başına ödemekten kaçınmaya başlaması (bizim eski siyasete dönebilme olanaklarımızın azalmaya başlaması ve Batı ile iş birliğinde görevimizin giderek sınırlanması ağırlığını yitirmesi sonucu) sonunda söz konusu fatura sanayileşiyorsunuz, kalkınıyorsunuz diyerek toplumumuza ödetilmek istenmişti. Toplumumuz bu dayatmaya ne ölçüde uydu? Ayrıca üzerinde durulması gerekir. Ama “halka rağmen halk için” saçmalaması boşuna ortaya atılmadı.

Yine son dönemde toplumumuzda çizgi dışı kalmış bazı kesitlerin Batıcılışmacı siyasetin getirdiği nimetlere ortak çıkma zorlaması içine girdiği gözlenmektedir. Bu zorlamalar Batıcılışmanın topluma da yayıldığı izlenimini doğurabilir. Ama bu toplum katlarının Türk toplumunun sözcülüğünü ne ölçüde yaptıkları kanımca soru konusudur.

- *Gelecekte günümüz toplumlarında görülen farklılık ve çeşitliliği bir çatışma konusu değil de tüm insanlığın zenginliğine nasıl dönüşebileceği konusunda Osmanlı Devleti’ni örnek gösteriyorsunuz. Yaşadığımız şu günlerde dünya dengesi yeniden tesis edilirken “Osmanlı mirası”nu reddetmiş bir Türkiye’nin gerek kendi iç sorunları gerekse dünya meseleleri hakkında bir açıklama biçimi, bir tez, bir siyaset geliştirebileceğini umuyor musunuz?*

Hemen belirtelim; üç beş kişinin bir araya gelip “eh, biz artık imparatorlukla yönetilelim” demesiyle imparatorluk kurulmadığı gibi birkaç kişinin “biz imparatorluktan vazgeçtik” demesiyle de ortadan kalmaz. Bugün daha Roma İmparatorluğu’nun mirasından vazgeçilmiş değildir. Komşularımız Bizans mirası peşinde koşmaktadır. Biz Osmanlı’nın borcunu son kuruşuna kadar ödedik. En ufak sorunda Osmanlı’nın faturası bize çıkartılmaktadır. Bu durumda Osmanlı’nın getireceği zenginlik ve olanaklardan niçin vazgeçelim? Biz vazgeçtik desek bile olaylar bize bunu yasaklamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, dünya işlerinin yönetiminde çok önemli bir deneydir ve bu deney dünya siyasetinin oluşturulmasıyla temellenmiştir. Başka deyişle Osmanlı deneyi dünyanın ortak zenginliğidir. Biz vazgeçtik diyelim ve bu konuda ne denli direnirsek direnelim olayların zorlaması, Osmanlı mirasını gündeme getirecektir. Dünyanın bu önemli deneyini yok saymak, bu zenginliğe sırt çevirmek olanağı yoktur. Biz sahip çıkmazsak başkaları sahip çıkar.

Osmanlılığın bir iki önemli üstünlüğü bulunmaktadır. Bu üstünlüklerden birisi Doğu’da Osmanlı’nın yerine bir siyasetin önerilememiş olmasıdır. Son yüzyılında Osmanlı’nın kendisi geleneksel siyasetinden vazgeçmiş bulunmasına karşın yerini bir başka Doğu dünya siyasetinin alamaması, İmparatorluğun ve hanedanın korunmuş olması geleneksel Osmanlı siyasetinin önemi konusunda en açık kanıttır. İmparatorluğun gerçek sahibi olarak kendi elimizle yıkıp bütün sövgüleri yönelttiğimiz hâlde yeri bugün de henüz doldurulamamıştır. Batı’nın geleneksel Doğu ile kurmuş olduğu ilişkileri değiştirmesiyle Osmanlılığın aşılabileceği öne sürülebilir. Batı’nın Doğu ile sömürü ilişkisi yerine başka bir ilişki türü

geliştirmesi, başka deyişle Batı olmaktan çıkması ile Batı'ya karşı Doğu'nun koruyucu ve savunuculuğunu üstlenmiş Osmanlılığın aşılabileceği söylenebilir. Fakat kendisi belli üstünlükleri elinde tutarken Batı'yı buna zorlayacak herhangi bir neden bulunmamaktadır. Ya da Batı, geleneksel Doğu'da da öbür Batı-dışı ülkelerde kurmuş olduğu ilişkileri yaygınlaştırması ile de Osmanlı'nın tarihteki görevinin son bulacağı savunulabilir. Ama bu durum da Batı açısından, geleneksel Doğu'nun büyük zenginlik üretim yeteneğinden vazgeçilmesinden başka anlam taşımamaktadır.

Doğu varlığını sürdürdükçe Osmanlı deneyi ve Türkiye'nin konumu önemini sürdürecektir. Doğu'nun üretici güç ve ülkelerinin özelliği, Batı soygunu ve saldırıları önünde askerî ve siyasi bakımdan savunmasız olmaları Anadolu'ya bu önemini kazandırmaktadır. Bizim Batı soygununda hiçbir pay ve çıkarımızın olmaması, bizi Osmanlı mirasına sahip çıkmada en elverişli konumda tutmaktadır. Osmanlı mirasına sahip çıkmak, hiçbir biçimde bir geriye dönüş anlamını taşımamaktadır. Batıcılışma deneyimiz de böylece bir zenginliğe dönüşebilir.

Soruları yeniden sormak zorundayız. Biz yapmazsak başkaları, ama onlar da Osmanlı mirasına dayanarak, bizim yerimize Doğu'nun önderliği ve sözcülüğü görev ve kimliğine sahip çıkacaktır.